

ВАЛКІВСЬКЕ КОХАННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена перебуванню Г. Сковороди у Валках. В ній підняте питання щодо одруження мислителя на дівчині із місцевих жителів. Автор вважає, що зазначене питання потребує продовження досліджень.

Ключові слова: Г. Сковорода, Валки, одруження.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена пребыванию Г. Сковороды в Валках. В ней поднят вопрос относительно женитьбы мыслителя на девушке из местных жителей. Автор считает, что данный вопрос требует продолжения исследований.

Ключевые слова: Г. Сковорода, Валки, бракосочетание.

SUMMARY

This article is devoted to H.Skovoroda life in Valki town. It raised the question of his marriage with the girl from locals. The author thinks that this question needs further research.

Key words: H.Skovoroda, Valki town, marriage.

Ищем счастья по сторонам, по въкам, по статьям, а оно есть вездь и всегда с нами, как рыба в водь, так мы в нем, а оно около нас ищет самих нас. Ньт его нигдь,затьем что есть вездь. Оно же преподобное солнечному сиянію: отвори только вход ему в душу твою...
Г.Сковорода. Разговор пяти путников о истинном щастіи в жизни [1, т.1: С. 334]

Один із перших дослідників творчості Григорія Сковороди харківський академік Дмитро Багалій зазначав, що Григорій Савич «називав Лівобережну Україну, або, як він казав, Малоросію, своєю матір'ю, а Слобідську Україну своєю рідною тіткою, бо тут він проживав і любив сей край». [4, с .15]

З 1759 року, відколи Г.С.Сковорода починає викладати поетику в Харківській духовній колегії – вищому учбовому закладі Слобожанщини, він із нашим краєм більше не розлучався. Як зазначав згодом один із авторів життєпису Сковороди, укладач та видавець його творів Гнат Хоткевич, викладацька робота була останньою спробою філософа піти «звичайними людськими стежками». Полишивши колегіум навесні 1769 року, філософ до кінця життя перебуває у мандрах. « Тепер уже стезя його опреділилася перед ним твердо і ясно і він без вагання пішов по ній... Ученість йому буде потрібною тільки для його душі та для того, щоби просвіщати непросвіщених. Відтепер Сковорода не хоче мати ні свого кутка, ні свого імущества, він буде странником на землі, буде віддаватися в волю Божу»...[12, С.19].

Крім Харкова, Григорій Савич часто відвідував інші слобожанські містечка та села – Бабаї, Великий Бурлук, Гусинку, Іванівку, Ізюм, Куп'янськ, Липці, Моначинівку, Острогозьк, Охтирку, а також мої рідні Валки. [3, С.8].

«Валківський період» у біографії великого філософа є найменш дослідженим і найбільш романтичним, адже пов'язаний із таємничою історією кохання Григорія Савича і навіть спробою взяти шлюб, чому одначе не судилося статися. За даними відомої

харківської дослідниці його життя і творчості А.М. Ніженець ця важлива подія припадає на період з 1764 по 1768 року, тобто на час перерви у викладацькій роботі. «Фольклорні розповіді були одноставні в тому, що Скворода полюбив дівчину, мав одружитися, але з-під вінця втік, віддавши перевагу своїй волі і незалежності перед подружнім життям, - відзначала Анастасія Максимівна. – Версія маловірогідна, але існують інші, що хоч і не зберегли деталей із життя дівчини, її ім'я, але у центрі яких стоїть факт – спроба Сквороди одружитися...» [8, С.14]

Хоча про романтичне захоплення Григорія Савича не згадує Михайло Іванович Ковалінський – біограф Сквороди, слідів цієї пригоди не зустрічаємо у творах і листах самого філософа, але заперечити чи спростувати її ніхто не наважується. Вже понад півтора століття більшість дослідників вважає, що харківський професор визначний вчений-славіст Ізмаїл Іванович Срезневський в оповіданні «Майоре, майоре!» (твір було вперше надруковано 1836 року в журналі «Московский наблюдатель»), виклав достовірну історію, хоча документального підтвердження їй так і не знайдено. Про що ж розповідає Ізмаїл Срезневський?

...Року 1765-го, мандруючи Слобожанщиною, зайшов Григорій Скворода до наших Валківських хуторів. Виглядав він так: «Сухий, блідий, довгий, губи пожовкли, немов потерлись; очі блищать то гордістю академіка, то придуркуватістю жебрака, то безвинною простодушністю дитини, хода й постать поважна, розмірена ... І блукає він, не зазнаючи великих злиднів, не розуміючи інших, блукає – минаючи з відкілянебудь у кудинебудь» [10, С.57].

Стояла тепла літня днина. Сів Григорій Савич утомлений під дубом і загравав на флейті. Раптом замовк, підвів голову і на одному із городів над річкою побачив дівчину, що полола грядки. Їх погляди зустрілися. Дівчина зашарілася, лице її стало рожевим, як маків цвіт. Григорію Савичу також стало не по собі. Як згодом пояснить оповідач, філософ страшенно як боявся молодих жінок, особливо дівчат, особливо таких вродливих, як незнайомка, котра трапилась йому на шляху [10, С.65]. Знайшовши собі тимчасове помешкання у старого пасічника Семена Салка, Скворода невдовзі познайомився з Оленою Павлівною (так шанобливо звали ту дівчину) та з її батьком-вдівцем, котрого навіть довелося рятувати від недуги.

Хутір, у якому жив відставний майор з донькою, лежав на березі річки Мож (сучасна назва Мжа.- *Т.П.*). У ньому, оточеному гаями, виднілись три хати та панський будинок із «кімнатою» (помешканням для снання, яке звалось ванькиром), млин і винниця. Був час, зауважує оповідач, коли цей хутір звали щасливим. У панському будиночку, який тепер занепав («гнила стріха, напівзотлілі східці ганку»), жила дружна сім'я. Господар був «не без копійки і не без здоров'я». Однак відтоді, як дружина, син і бабуся-мати повмирали, «осілись у хуторі злидні і нудьга» [10, С.59].

Валківські крамарі й торговки величали господаря хутора «паном Майором», околиці діти називали «Майором-калікою», домашні – «Павлом Леонтійовичем». За тих часів чоловіка часто бачили на валківському базарі – продавав дрова, сіно, курей, яйця, борошно тощо. Як продавець базарний був він чесний, хоч і впертий - ні один скупар, ні одна перекупка не наважувалися з ним торгуватися. Як пан Майор, був він поважний та гордий; як бідний каліка, був він задумливий, похмурий, мовчазний. Виглядав майже завжди однаково: «З-під шапки стобурчать сіді, кучеряві пасма брів, спадаючи на орлячий ніс та очі, борода не голена тижнів зо три, тижнів три не чесані, не гладжені, не меловані Майорові вуси, його синій жупан потерся; його кармазиновий пасок злиняв, чоботи на ньому, як на чумакові, широкі, важкі...»[10. С.58].

У Майора залишилися одна втіха, - зазначає автор , - дочка: « дівчина добра, ласкава, дбайлива господиня, гарна з себе», утіха старому, але разом з тим і горе, - дочка-відданиця без приданого. « Хотів Майор, намагався Майор надбати що-небудь для своєї Льоні, але що бувало одержував, усе розвіювалося на хатні витрати». Життя цих двох було сумним і одноманітним. День, повний марних клопотів, закінчувався тим, що Майор сідав за Біблію,

донька біля нього за роботу (пряла, плела сині панчохи, вишивала рушники). Кожен їхній вечір «мовчазний, нудний тягся, немов не буде йому кінця...»[10, С.60].

Вилікувавши стару Семениху, Григорій Савич змушений був приймати нових прохачів, заживши слави дивного цілителя, який лікував, а плати за допомогу хворим не брав. Вилікував Сковорода і Майора. За час тривалого спілкування чоловіки, які були майже ровесниками (обоє мали за плечима по чотири десятки років), зробилися добрими приятелями. «Майор полюбив Григорія Савича, - йдеться в оповіданні, - сумував, нудьгував без нього, рішуче вимагав від нього, щоб він не залишав його дому, й лише на коротку ніч відпускав його до пасічника й то тому, що не міг його умовити». [10, С.68].

Відчула потяг до незвичайного гостя і юна Олена. Малоосвічена («Тільки читати та писати вміє і то погано», - казав батько), але надзвичайно допитлива, вона дуже зраділа, коли Сковорода запропонував стати її вчителем. Дівчина довірливо переказувала мудрому співбесіднику те, що думала, розпитувала, чого не розуміла, намагалася знати, чого не знала. Услід за мудрецем повторювала: « Дяка блаженному Богові за те, що потрібне зробив не важким, а важке непотрібним». У її розтривоженій душі, мов пісня, відлунувало: «Немає солодшого для людини й немає потрібнішого, як щастя; нема й нічого легшого за це». [10, С. 72].

Улюбленим заняттям стало ходити удвох вечорами по берегу Можі, милуватися природою, заходом сонця. Інколи Олена Павлівна заводила пісеньку, а Григорій Савич брав флейту й супроводив її.

Вона обожнювала свого нового друга і наставника, а «він дивився на Льоню як на дитину, як на янгола, забувши в ній усе земне». [10, С.82]. Стосунки між цими двома стали настільки тісними й зворушливими, що « вони прагнули цілий вік дивитися один на одного – хоч би слово не мовити, аби бачити погляд дружній...» [10, С.88].

Батько тішився, що його донька перестала сумувати, насолоджувалася спілкуванням із Сковородою. Павло Леонтійович навіть став нишком думати про шлюб Олени з Григорієм. Він сподівався не лише влаштувати особисте життя доньки-безприданниці, а з допомогою зятя стати заможним . « Я не міг, то Льоня допоможе умовити його бути попом або хоч учителем», - мрійливо будував таємні плани щодо Сковороди завбачливий Майор [10, С. 104].

Із того місця в розповіді, де батько правдами й неправдами намагався довести діло до весілля, оповідач починає ніби докоряти старому за його хитромудрі наміри, рефреном повторює осудливо: «Майоре, Майоре!»

Григорій Савич, як міг, делікатно противився вмовлянням Павла Леонтійовича взяти на себе турботу про долю Олени. Між друзями з цього приводу навіть виникла легка сварка. Після нетривалого відчуження, намагаючись владнати конфлікт, Сковорода міркував: «Я люблю її, бажаю їй щастя... І ні з якою не одружусь, не тільки з Оленою Павлівною... Помирюсь і спокійно відійду з цих місць. Якщо мені не судилося щастя, пошукаю спокою » [10, С. 107].

Хоча врешті-решт Майору вдалося домогтися призначення дня шлюбу, дружиною Сковороди його доньці стати не судилося – в момент вінчання Григорій Савич зник із церкви і ніхто ніколи більше не бачив його у тих місцях [10, С. 118].

Щоправда кінцівка твору «Майоре, Майоре!» свідчить про те, що філософ на схилі літ все ж навідався у Майорів хутір. Ось як описує цю подію Ізмаїл Срезневський: « Старчиком років у 65 натрапив він (Сковорода – *Т.П.*) на давню знайому стежку. Він сів на ганку, посидів, подумав, посумував і пішов... У цій хатці, навколо цієї хатки, де розквітло на мент щастя його серця, усе занепало, усе здичавіло, і в серці його усе зробилося глухе, глухе...» [10, С.120].

Так воно відбувалося чи ні, про те знає тепер тільки Господь. Але мало кому відомо, що в добу Українського відродження 1920-х років, коли Сковорода перетворився на «справжній символ нашої культури від давнини до сьогодення» [5, С.3], професор Харківського університету А. П. Ковалівський (можливо, нащадок тих поміщиків, у маєтку

яких доживав віку і знайшов вічний спокій Григорій Савич) здійснив наукове дослідження на Валківщині, маючи на меті ретельно перевірити факти і обставини, які лягли в основу славнозвісного оповідання І.Срезневського «Майоре, майоре!» Свої висновки Андрій Петрович виклав у вступній статті до власної української редакції названого оповідання, виданого в Харкові у 1930 році [10, С. 11-51].

Ось що, зокрема, пише професор А.П.Ковалівський у своїй науковій розвідці: «... О.Ф.Кремена, валківець з походження, повідомив мене, що в місті Валках і досі відоме оповідання про те, ніби в одній з церков міста, так званій Рогозівській, вінчався Г. Сковорода й звідти втік з-під вінця. Я особливо зацікавився цією справою ще й тому, що батько О.Ф.Кремена був той самий Фока Власович Кремена, що ще у 1883/4 році натрапив на могилу Г.Сковороди у б.Пан-Іванівці й у спеціальному листі звернув на неї увагу Харк. Губерніяльного Статистичного комітету. До того ж ані О.Ф.Кремена, ані його валківські родичі й знайомі, як я певно з'ясував, нічого не знали про оповідання І.Срезневського. Таким чином, на початку жовтня 1929 року ми обидва подалися до Валок, де провів я декілька чудових ясних осінніх днів у розшуках відомості про перебування там Г.Сковороди. Розшуки йшли у двох напрямках, - по-перше, розпитування щодо цього численних осіб, переважно давніх мешканців Валок, по-друге, перегляд архіву Рогозівської церкви за час другої половини XVIII віку...». Підводячи згодом підсумок своєї дослідницько-пошукової роботи, професор, з-поміж іншого, відзначив таке: «Як і треба було сподіватись, яскравих, певних даних зібрати не пощастило. З часів, коли мали трапитись ті події, як-не-як проминуло не менше за 150 років. Отже сквородинівські перекази мають тут невиразний, заплутаний, уривчастий характер». [10, С.22]. Та, незважаючи на це, у «валківських преданнях», майже остаточно забутих, змінених через літературні впливи, дослідник все ж відчув «відгомони тих старих переказів, що у значно яснішій і певнішій формі чув Ізмаїл Срезневський» [10, С.27].

Нові відомості про Сковороду, отримані професором А.П.Ковалівським у Валках, вкотре переконали його в тому, що «Г.Сковорода не був ані похмурий боязкий мізантроп, як гадали колись, ані блаженний, урівноважений, далекий від внутрішніх хвилювань, як його уявляли згодом. Ніщо людське йому не було чуже. Отже, й таке “людське, занадто людське”, як кохання»[10, С.46].

Водночас учений наголошує, що своєю «справжньою нареченою» видатний філософ назавжди обрав Біблію. Григорій Сковорода так захопився символічним тлумаченням цієї книги книг, що переносить на неї свої найніжніші почуття. Він зве її своєю «улюбленою», «коханою нареченою, жінкою», звеличує, як найдорожчу людину. «Насолоджуюся цією нареченою моєю, - пише філософ в одному із листів до Михайла Ковалінського, - цю я покохав від молодості моєї... О найсолодший органе! Єдина голубко моя! Бібліє!» [2, С.451].

Серед валківських помешкань, які свого часу відвідував Григорій Савич і де могло відбутися знайомство із таємничою «майоровою донькою», котру повів під вінець, був дім місцевого жителя Костиря на вулиці Харківській (будинок цей зруйнований війною в 1943 році, а до того в ньому розміщувався ветеринарний технікум), садиба дідичів Сошальських поблизу Рогозівської церкви, будинок одного із випускників Харківського колегіуму, настоятеля місцевого Свято-Преображенського храму Василя Снесарева (поміщевому Снесара - люди з таким прізвищем продовжують мешкати на Валківщині). До речі, серед учнів так званих шкіл «піїтики» та «синтаксеми», де в 1759-1760, 1763-1764 роках викладав Сковорода, також були учні з Валківщини – сини місцевих священнослужителів Андрій Копейчик, Василь Базилевський, Ілля Ольховський з Валок, Микола Романовський із Сніжкового Кута, Іван Кулсецький з Мерчика [1, т.2: С. 484, 489-490, 497], котрі могли покликати учителя в гості.

Але як на нашу думку, зернина кохання в душу Григорія Савича могла зронитися саме в домі В. І. Снесарева. Підтвердження такому припущенню знаходимо у знаменитій праці Філарета (Д.Г.Гумілевського) «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», де подано докладний життєпис цього священника, названого не лише «видатним

проповідником свого часу», а й «улюбленцем Григорія Сковороди» [11, С.211-227]. У Валках о.Василь одружився з донькою поміщика і попечителя Рогозівського храму (де нібито вінчався Сковорода) Ганною Сухомлин, а її сестру Олену могли висватати за Григорія Савича. Таке припущення не випадкове. Оленою Сухомлин називає обраницю Сковороди вже згадана тут А.М. Ніженець. Таке саме ім'я знаходимо у статті професора А.П.Ковалівського. Щоправда, на думку Андрія Петровича, невдале вінчання могло відбутися лише у 1780-х роках [10, С. 25], себто на 20 років пізніше від передбачення Анастасії Максимівни. Але ж саме тоді протоієрей Василь Снесарев з молодою дружиною повернувся із Харкова, де був настоятелем однієї з церков та викладав грецьку мову в колегіумі, на постійне проживання до Валок. З великою долею вірогідності можна припустити, що саме зачистивши в гості до Снесарева, якого полюбив під час свого викладання у Харківському колегіумі, Григорій Сковорода (хоч і дуже вже не молодий на той час) познайомився зі своєю майбутньою обраницею і мало не став о. Василю свояком.

Розмірковуючи про можливе пізнє кохання Григорія Савича, А.П.Ковалівський нагадує про життєпис деяких видатних людей «з великим запасом життєвої енергії», котрі, як і Сковорода, не витрачали цієї енергії марно за молодих років, «лише у сублімованій формі виявляли себе в інтелектуальній або мистецькій творчості», аби нарешті у поважних роках діждатися глибоких інтимних почуттів. Серед таких знаменитостей професор називає, зокрема, великого французького вченого XII ст. Абельяра, філософа Декарта, художника і винахідника Леонардо да Вінчі, італійського майстра Мікельанджело, українського гетьмана Івана Мазепу, німецького композитора Ріхарда Вагнера, російського письменника Івана Тургенєва... «Таким чином, - розмірковує дослідник, - палке захоплення, і то навіть перше у житті, справжнє захоплення жінкою для людей типу Г.Сковороди можливе й у досить пізній час життя, й глибше розуміння цього може колись допоможе нам освітлити з більшою певністю цей майже зовсім невідомий бік його життєпису» [10, С.46-47].

Кілька штрихів до образу Олени Сухомлин (названої І.Срезневським пестливим іменем «Льоня»). Як випливає з тексту оповідання, донька Майора була дуже простою, боязкою, мрійливою панянкою. Одинокими рішучими вчинками, на які вона спромоглася за час оповідання, це поїхати розшукувати свого батька після хуртовини та побігти попрощатися з Г.Сковородою, коли той покидав місто після невдалого вінчання. Створюючи свою розповідь у 23-річному віці, Ізмаїл Срезневський не зрозумів швидкого охолодження почуттів юної Олени, котра невдовзі створила сім'ю з іншим.

Любов духовна та тілесна у житті Сковороди – це тема, що не дає спокою вже кільком поколінням вчених та письменників, які обрали його філософію і життя предметом своїх досліджень та творчого натхнення. Скажімо, «сковородинівські мотиви» знаходимо у творчості Тараса Шевченка, Михайла Гоголя, Федора Достоєвського, Павла Тичини, Юрія Яновського, Максима Рильського та багатьох інших митців слова.

У ХХ ст. відбулася ще одна подія, пов'язана з любовною історією Сковороди, - розшифрований тайнопис останнього роману М.О.Булгакова «Майстер і Маргарита», який також перекликається із оповіданням «Майоре, майоре!».

Аналізуючи філософські основи роману Михайла Булгакова, російська дослідниця І.Л. Галінська зазначає: «Почнемо з того, що в «Майстрі і Маргариті» найочевиднішим способом художньо втілена теорія трьох світів: земного, біблійного і космічного. Перший в романі представляють люди. Другий – біблійні персонажі. Третій – Воланд зі своїми супутниками. Теорія таких «трьох світів» могла бути запозиченою Булгаковим лише в того, хто був її творцем, - в українського філософа ХVIII ст. Григорія Савича Сковороди»[4]. Як справедливо наголошує дослідниця, вплив творчості, прикладу особистого життя і філософських ідей чудового українського мислителя спостерігається в художній літературі здавна. Не поминув він і Булгакова.

Ось деякі паралелі в описі булгаковського Майстра і героя оповідання «Майоре, майоре!». Майстру тридцять вісім років, герою Срезневського – «без малого сорок». Майстер

у Булгакова, як і Сковорода, - автор книги про Христа, знає декілька іноземних мов (англійську, французьку, німецьку, латинь, грецьку, трохи читає італійською). Відомо, що Сковорода також знав древньоєврейську, грецьку, латинь, німецьку, трохи італійську. А згадаймо знамениту фразу «Рукописи не горять!» (незадоволений своєю книгою «Асхань» Сковорода спалив її, а потім сталося, що список книги зберігся в одного із друзів філософа; палить свій роман і Майстер у Булгакова). Співпадають навіть імена головних героїв. «Майстром» у давнину називали вчителя грамоти, знавця біблійних текстів; слово «маргарит» - (перли) грецького походження зустрічаємо у творах Сковороди в контексті роздумів про жіночий початок світу (наприклад, у трактаті «Вдячний Еродій»). У Булгакова Майстер говорить Маргариті: «Ти пропадеш зі мною, навіщо нівечити своє життя із хворим і бідним?». У Срезневського з тих же мотивів відмовляється від шлюбу Григорій Сковорода. Пригадаймо, що напередодні невдалого вінчання філософу наснився дивний сон, у якому жебрак ніби то бере шлюб із шляхтянкою, а Григорій Савич молиться за визволення того жебрака «від кіттей диявола»[10, С.63]. Нарешті досить чітко висловлена в романі концепція пошуку спокою - одна із головних тем філософії та поезії Сковороди. Спокій є нагородою за всі земні страждання людини «істинної», спокій для філософа-поета відтворює вічність, вічний дім. Чи не звідси смисл «визначеної вище» посмертної долі Майстра в романі Булгакова: «Він не заслужив світла (уготованого виключно для святих), він заслужив спокою» [5, с.776].

Майже тридцять років мандрував Сковорода шляхами України – з торбою за плечима і незмінною флейтою-сопілкою за поясом, навчав людей грамоті, співав їм свої пісні й передавав живе вчення про душу. Жодна його книжка не була видана за життя філософа, але це не заважало глибокій повазі до Григорія Савича його друзів, учнів, послідовників. Легенда оповідає, що він достеменно знав про день своєї смерті, сам виривав собі могилу біля маєтку Ковалівського, в якого гостював останній раз і заповідав написати на своєму надгробку коротко: «Світ ловив мене, але не спіймав». Це був останній вислів Майстра, пройнятий глибоким змістом і гумором.

Прикро, що в нинішніх Валках немає жодного нагадування про перебування тут Григорія Савича Сковороди – ні пам'ятника, ні меморіальної дошки. Та й саме містечко нічим не схоже на ті Валки, які колись полюбилися знаменитому «мандрівцеві»: зруйновані старі церкви, котрих було аж шість, розібрані маєтки, перестали існувати мальовничі хутори. Не залишилося більше і валківських Майорів. В останні роки відійшли у вічність останні місцеві носії цього древнього прізвища, а їх нащадки або помандрували в інші місцевості, або стали називатися інакше, навіть не здогадуючись, яка неймовірна історія пов'язана із їх далекими предками. З допомогою старожилів вдалося встановити місце поховання згаданого тут знаменитого просвітителя священника Василя Снесарева, який був учнем і другом Сковороди, однак справа із увічненням його пам'яті в колишньому повітовому містечку також далека від вирішення.

На початку третього тисячоліття «великий європейський полтавчанин», як назвав Григорія Савича російський поет Євген Євтушенко, знову стає актуальним, адже його духовно-моральне вчення ідеально поєднується із сучасним розвитком незалежної України, із основами концепції сталого розвитку цивілізації, модель якої обговорюється на рівні ООН.

Виходячи із сквородинівської національної ідеї про соціальну гармонію, земляки-слобожани напередодні 300-річного ювілею нашого Першорозуму, виступили із сміливою ініціативою, що знайшла схвалення по всій Україні, - підготувати національний проект «Григорій Сковорода-300». Суть цього проекту полягає у поєднанні філософсько-моральних ідей мислителя з економічними, духовними, культурними, екологічними запитами сьогодення, спрямованими на втілення заповіді філософа про повстримність у житті, «позбавлення всього непотрібного задля набуття найпотрібнішого», відмову від споживацької ненаситності, котра нині заволоділа людьми і веде до руйнації основ моралі.

Як зазначає один із авторів та активних провідників проекту «сковородинізації всієї України» відомий харківський науковець Іван Якович Гришин, за своїми масштабами – це

мегапроект, який переслідує мету про створення на планеті зразка країни із сталим, збалансованим розвитком суспільства, орієнтованим на сквородинівський ідеал людського щастя [13, С.179] . Обґрунтовуючи свій задум, наш земляк пояснює: «Суспільство планети впритул підійшло до межі самознищення. Розглядаючи Природу не як *суб'єкт партнерства*, а як *ресурсний об'єкт*, воно не залишає при цьому Природі творчої свободи в спільному її розвитку з Людиною. Можливість об'єднання Людини і Природи в координатах Природа (макросвіт) – Символи (проміжний світ) – Людина (мікросвіт) закладена в моделі триєдності світів Сквороди і ця можливість віддзеркалена в універсальній системі сталого розвитку» [14, С.191].

Варто нагадати, що сталий розвиток, говорячи словами чорнухинського земляка Сквороди письменника Володимира Стадниченка, «це такий розвиток суспільства, за якого задоволення запитів нинішніх поколінь не ставить під загрозу можливості наших нащадків задовольняти свої життєві потреби на достатньому рівні». Саме сталий розвиток, перетворившись на практичну програму розвитку суспільства, дає змогу зняти економічні, соціальні та екологічні загрози духовним впливом, моральною силою, «філософією серця» Григорія Сквороди, який став нашим сучасником, активним учасником розбудови української нації та відродження народної моралі, освяченої Богом [15] .

Увічнюючи сквородинівські місця, спрямовуючи погляди і помисли у бік великого мислителя, валківчани разом із усім українським суспільством чекають і мусять діджати зустрічі із наново відкритим Сквородою, щоб разом із ним відправитися в омріяну мандрівку за щастям, щоб побудувати світ кращий, створити день веселіший («Мы сотворим свѣтъ получшій. Созиждем день весельшій») [1, т.2: С.135].

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорій Скворода. Повне зібрання творів у двох томах. – Київ: Наукова думка. - 1973
2. Григорій Скворода. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи.. – Київ. – 1983.
3. Григорій Скворода. Вибрані твори. – Харків. – 2007.
4. Багалій Д.І. Історія Слобідської України.-Харків.-1993.
5. Булгаков М. Жизнь господина де Мольера. – Москва. – 1962.
6. // И. Л. Галинская . «Мастер и Маргарита». Не свет, а покой. [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http:// ilgalinsk. narod.ru/zagad/z_2svet.htm](http://ilgalinsk.narod.ru/zagad/z_2svet.htm)
7. Ніженець А.М. Г.С.Скворода. Заповідні місця на Харківщині. – Харків.- 1969.
8. Ніженець А.М. На зламі двох світів. – Харків. – 1970.
9. Срезневский И.И. Майор, майор!// Московский наблюдатель. – 1836.- ч.6.- С.205-238, 435-468, 721-736.
10. Срезневский Измаїл. Майоре, майоре! Оповідання з життя Г.Сквороди. Редакція й вступна стаття А. Ковалівського. – Харків.- 1930.
11. Филарет (Д. Г. Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии в трех томах. Т.1. – Харьков. – 2006.
12. Хоткевич Гнат. Григорій Савич Скворода (український філософ). Короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів. З нагоди 125-літньої річниці з дня смерті. – Харків. – 1920.
13. Стадниченко Володимир. Садівник щастя: Скворода як дзеркало України: нариси, дослідження, спогади, поезії, світлини. – Київ. – 2012.
14. Гришин І.Я. Ноосенсоросфера як чинник інноваційного сталого розвитку в контексті ідей Сквороди. – В зб.: Культурна спадщина Слобожанщини. Культура. Мистецтво. Філософія. Число 27. – Харків. – 2013.
15. Газ. Демократична Україна. – 2011, 28 січня.